

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bewoning in het land van Heusden en Altena van de Steentijd tot de Middeleeuwen

Louwe Kooijmans, L.P.

Citation

Louwe Kooijmans, L. P. (1973). *Bewoning in het land van Heusden en Altena van de Steentijd tot de Middeleeuwen*. In *Streekhistorie "het land van Heusden en Altena"*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3721871>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3721871>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Streekhistorie „Land van Heusden en Altena”

Bewoning in het Land van Heusden en Altena van de Steentijd tot de Middeleeuwen

Drs. L. P. Louwe Kooijmans

Door de bodemkarteringen uitgevoerd in de jaren 1948-'49 onder leiding van Ir. J. M. Schijen en in 1953 onder leiding van Dr. F. Sonneveld, beide uitgaande van de Stichting voor Bodemkartering, is een gedetailleerd inzicht verkregen in de opbouw en de bodemgesteldheid van het Land van Heusden en Altena. Een dergelijke kennis is onmisbaar in deze streek, onderdeel van het rivierkleigebied, welke is opgebouwd uit (geologisch gezien) zeer jonge afzettingen. In de loop van de laatste millennia is daardoor het aanzicht van de streek en dus ook de bewoningsmogelijkheid telkens veranderd. De bodemkartering verschafte ons niet alleen deze werkbasis, maar bovendien nog het ruwe materiaal voor een bewoningsonderzoek: er werden tientallen terreinen ontdekt met sporen van oude (Romeinse, Middeleeuwse) bewoning. De terreinen, ontdekt bij de eerste kartering, werden bewerkt en gepubliceerd door Prof. Dr. P. J. R. Modderman. Voor wij ons

echter met de bewoners gaan bezighouden, eerste iets over de streek.

In de ogen van de geologen, bodemkundigen en archeologen bestaat het Land van Heusden en Altena duidelijk uit twee delen: het gebied ten oosten en ten westen van de Kornse dijk. Deze dijk werd in 1461 opgeworpen tussen Dussen en Werkendam als definitief herstel van de catastrofie van de St. Elisabethsvloed in 1421. Ten westen er van zijn de afzettingen dus slechts enkele eeuwen oud. Eventueel gespaarde oudere afzettingen en bewoningsresten daarop zijn in dit deel bedekt door 1 m. jonge klei of meer. Ten oosten van de Kornse dijk is het oude landschap bewaard. In de lage delen, met name tussen de stroomruggen (zie hierna) vinden we nog wel gebieden met een dek overstromingsklei uit de periode 1421 - 1461, maar zelden is dit daar dikker dan 50 cm. Hier is het oude landschap nog bewaard. Wij kunnen dat landschap het beste beschrijven als de overgang van het veengebied, het beste vergelijkbaar met de

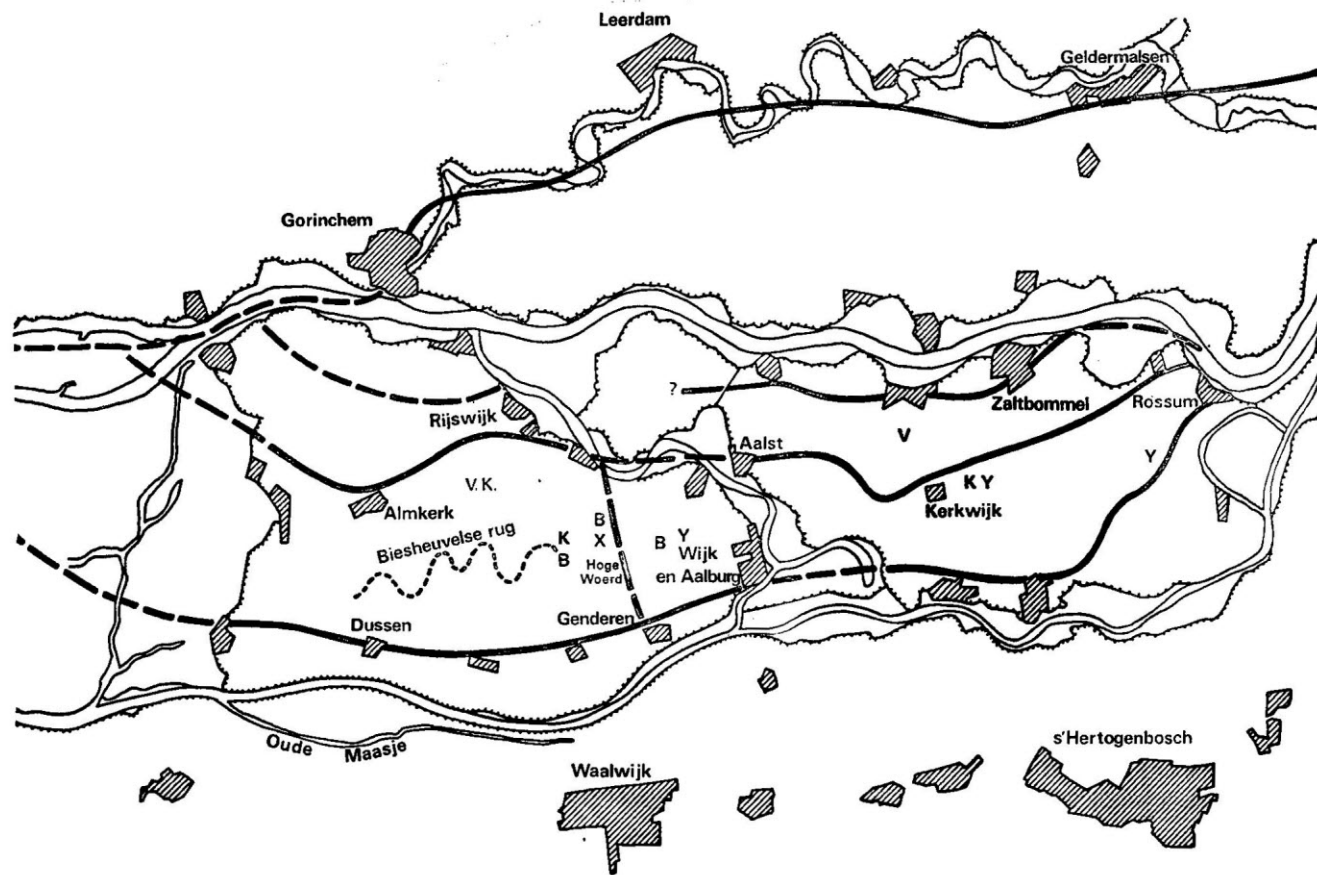
rivierkleigebied naar het grote Hollandse Vijfheerenlanden. In een groot veengebied vinden we een aantal oost-west verlopende zandruggen, de oeverafzettingen van rivieren, die in verschillende perioden vanuit de Betuwe zeewaarts stroomden: takken van Rijn of Maas.

Van zuid naar noord onderscheiden we:

- 1) de Dussense stroomrug (van Wijk en Aalburg naar Dussen);
- 2) de Biesheuvelse stroomrug (tussen Wijk en Aalburg en Babyloniënbroek);
- 3) de stroomrug van de Alm, bij Almkerk zich in twee takken splitsend;
- 4) de Rijswijkse stroomrug (tussen Rijswijk en Werkendam).

De zuidoosthoek van de streek, ten oosten van Eethen, dus feitelijk het Land van Heusden, behoort qua opbouw meer bij het rivierkleigebied. We vinden daar geen veen, maar zware komklei-afzettingen tussen de stroomruggen.

Voorts is het voor de bewoningsmogelijkhe-

KAART LOUWE KOOIJMANS van het gebied in Prehistorische en Romeinse tijd

den en dus voor ons verhaal van belang, dat in de veengebieden tussen deze ruggen op een paar punten de toppen van oude rivierduinen nog door de jonge afzettingen heen steken. Zij hebben hun basis op een diepte van 8 à 12 m. en stammen uit het begin van het Holoceen, d.w.z. ongeveer 8000 v. Chr. In de Bommelerwaard worden deze zandopduikingen „loo” genoemd, elders „donk”. Nu de bewoners. Prof. Modderman gaf in 1953 een overzicht over de toen bekende gegevens, met name de bij de eerste bodemkartering ontdekte terreinen. In de navolgende jaren, globaal 1952-1962 was de heer H. Voogd, eerst woonachtig te Wijk en Aalburg, later op 't Slotje te Rijswijk, een actief speurder naar en ontdekker van oude nederzettingen. In de laatste jaren met name in 1967-1969 heb ik zelf in bescheiden mate geprobeerd te profiteren van de ruilverkaveling, door met een groep enthousiaste amateur-archeologen vers gegraven slootprofielen te verkennen. Wat nu volgt is een globaal overzicht van mijn kennis van al deze vondsten. Deze is allesbehalve volledig. Met name de vondsten van de heer Voogd behoeven een hernieuwde studie, waartoe mij tot op heden de tijd heeft ontbroken. Een nauwkeurige inventarisatie van alle gegevens over het Land van Heusden en Altena maakt echter deel uit van mijn programma voor de komende jaren. De oudste vondsten komen van de top van een donk nabij Almkerk. Zij werden ontdekt na graafwerkzaamheden voor de ruilverkaveling in 1968. In de uitgeworpen grond en in de nieuwe slootkanten troffen de amateur-archeologen een grote hoeveelheid ongelijke

voorwerpen aan: scherven van ruwe, handgevormde potten, vuursteensplinters en gebroken botten. De vondsten zijn goed te dateren. Merendeels behoren zij tot de Vlaardingse Cultuur, welke cultuur nu bekend is van een 14-tal nederzettingen in geheel West-Nederland en enkele dubieuze vondsten van de zandgronden. De ouderdom: circa 2300 voor Christus. De donken moeten in deze vroege tijd, de Late Steentijd, vrij algemeen nederzettingen gedragen hebben, blijkens de ontdekkingen in de Alblasserwaard, Vijfheerenlanden en recentelijk ook de Bommelerwaard. Een klein aantal scherfjes en wat vuursteen behoort tot de Standvoetbeker Cultuur, die gelijktijdig is. Eén of twee scherfjes getuigen van een tweede, wat latere bewoningsfase omstreeks 1800 v. Chr. door Klokbeke-mensen, terwijl enkele andere zeer goed veel ouder kunnen zijn: mogelijk circa 3500 voor Chr. Nader onderzoek zal hier uitsluitend kunnen brengen.

Een tweede recente ontdekking vormen een aantal prehistorische terreinen op de Biesheuvelse stroomrug. Eén daarvan leverde vuurstenen werktuigen van de Klokbekecultuur op. Enkele oude, opgevulde afvalkuilen stammen uit de Middenbronstijd. Dat werd aangetoond door de scherven, die uit de vulling werden gepeuterd en door een radio-koolstofdatering: omstreeks 1200 v. Chr. Op twee andere punten vonden we uitsluitend dit latere materiaal. Door deze vondsten is de Biesheuvelse stroomrug gedateerd. Het is de oudste nabij de oppervlakte voorkomende voormalige rivierloop, gedateerd vóór circa 1700 v. Chr.

Op één van de stroomruggen in de zuid-oosthoek, nabij Wijk en Aalburg, ontdekten de amateur-archeologen een nederzetting uit de ijzertijd. Hoewel de vondsten vrij overvloedig zijn is het toch niet mogelijk de bewoning nauwkeurig te dateren. Wij vermoeden een ouderdom tussen 400 en 200 v. Chr. De scherven tonen de karakteristieke versiering met vingertopindrukken en met een kammetje aangebrachte patronen.

Tot zover noemden wij geheel nieuwe, voor ingewijden verbazingwekkende gegevens. Wie had ooit gedacht zo oude bewoningsresten zo dicht onder de oppervlakte te vinden? De ontdekkingen in de Alblasserwaard toonden voor het eerst dat dit mogelijk was. De systematische verkenningen die daaruit voortkwamen hadden een bijzonder gelukkig resultaat, ook in het Land van Heusden en Altena.

Wél een oude traditie bezit de naspeuring naar Romeinse bewoning. De beroemde Hoge Woerd bij Genderen werd reeds in 1840 beschreven!

In de Romeinse tijd waren de meeste stroomruggen bewoond. We kennen een groot aantal nederzettingen op de Dussense stroomrug tussen Dussen en Wijk en Aalburg. De oevers van de Alm en van het „Oude Maasje” lijken minder dicht bevolkt te zijn geweest. Ten dele kan dit echter het gevolg zijn van de latere activiteit van deze stromen, waarbij veel nederzettingen kunnen zijn vernield door erosie in de rivierbochten, of zijn overdekt met later sediment. De oude Biesheuvelse stroomrug was onbewoond. Wij denken dat de rug te laag en te drassig was. Een meer gedetailleerd beeld der Romeinse bewoning zullen

we echter pas kunnen geven als we Voogd's vondsten opnieuw hebben bestudeerd.

Het centrale thema bij de bestudering der Romeinse bewoning in het Land van Heusden en Altena is steeds de bepaling geweest van het verloop van de zgn. zuidelijke route der Peutinger kaart. Op deze kaart, een Middeleeuwse kopie van een laat-Romeinse reiskaart, staan in ons land twee grote wegen aangegeven: een noordelijke, van Nijmegen langs Utrecht en de Oude Rijn naar Katwijk en een meer zuidelijke route, welke waarschijnlijk de Maas of een voorloper van de Waal heeft gevolgd. Voor de reconstructie van de route door het rivierengebied moeten wij ons in de eerste plaats laten leiden door de bodemgesteldheid, dat wil zeggen door het verloop der stroomruggen. Vervolgens door de ontdekte Romeinse nederzettingsterreinen. Uitgaande van deze principes schreef Dr. F. Sonneveld in 1958 een gedetailleerde beschouwing, waaraan wij slechts weinig kunnen toevoegen. Het blijkt dat wij ook de Bommelerwaard in onze beschouwing moeten betrekken en dat het door de Heusdense Maas vernielde landschap zo goed mogelijk moet worden gereconstrueerd: hoe moeten we de stroomruggen aan weerszijden verbinden? Over welke rug lag de „zuidelijke weg“?

Een intensief bewoonde stroomrug Zaltbommel-Gameren-Zuilichem kan op bodemkundige gronden met de Rijswijkse rug verbonden worden. Het is dan echter opmerkelijk dat op deze laatste geen enkel Romeins terrein bekend is. De grote stroomrug Hurwenen-Kerkwijk-Aalst, wordt geïnterpreteerd als de bovenloop van de Alm. Bodemkundig is dit

zeer goed te verdedigen en ook archeologisch is daar geen bezwaar tegen. Op beide ruggen kennen we een aantal Romeinse nederzettingen. De intensief bewoonde Dussense stroomrug is in de Bommelerwaard te vervolgen van Ammersooien via Velddriel naar Rossum. De Romeinse bewoningsresten zijn op deze rug echter veel minder talrijk. Het „Oude Maasje“ tenslotte heeft oostwaarts waarschijnlijk hetzelfde tracé gevolgd als de huidige Maas.

Het blijkt nu, dat geen der routes duidelijk aangewezen kan worden als de zuidelijke weg der Peutinger kaart. De keuze wordt extra bemoeilijkt, door het samenkomen van alle ruggen bij Rossum en Hurwenen. Zoals bekend heeft bij Rossum een belangrijk Romeins militair steunpunt gelegen, mogelijk het Grinnes der Peutinger kaart. Ook de bodemkundige situatie is zo, dat bij elke reconstructie van de weg, deze Rossum moet passeren. Een tweede complicatie vormt de door Voogd verdedigde mogelijke noord-zuid verbinding door het oostelijk deel van het Land van Heusden en Altena, welke Utrecht met de Brabantse zandgronden zou verbinden. Zo'n weg is echter, hoewel ook op bodemkundige gronden niet onmogelijk, wel heel onwaarschijnlijk. Een kort tracé, Tussen Andel en Genderen, met halverwege daaraan gelegen de Hoge Woerd, achten wij evenwel veel minder dubieus. Een N-Z verlopend stuk stroomrug vormt daar een goede grondslag. De ligging van de belangrijke nederzetting op de Hoge Woerd, buiten de O-W routes, valt dan goed te begrijpen. Een dergelijke verbinding

maakte het mogelijk van de ene naar de andere stroomrug over te steken.

De gegevens overziende lijkt het 't meest waarschijnlijk, dat er wegen hebben gelopen over alle genoemde stroomruggen. Eén daarvan, of een route welke via de N-Z verbinding bij Genderen liep — dus: Hurwenen - Kerkwijk - Aalst - Genderen - Dussen - zal de zuidelijke route van de Peutinger kaart zijn geweest. Maar ook moet er ten noorden van Merwede en Waal nog een weg hebben gelopen, langs de Linge, gezien de keten van Romeinse nederzettingen langs die rivier. Het westelijke deel van deze weg is later door de Merwede vernield. Romeinse vondsten in het zuiden van de Alblasserwaard en ten zuiden van Sliedrecht vormen daarvoor een aanwijzing.

Over de vroege Middeleeuwen willen wij kort zijn. Voor zover wij konden nagaan zijn Merovingische vondsten nog niet in het Land van Heusden en Altena aangetoond. Dit behoeft echter niet een afwezigheid van bewoning te betekenen. Wij moeten ons er goed reken-schap van geven, dat dateerbaar Merovingisch materiaal (import-aardewerk) zeldzaam gebruikt kan zijn geweest en dat men zich overwegend met moeilijk of niet dateerbaar inheems baksel heeft beholpen. Karolingische bewoning is gedocumenteerd door een aantal terreinen met scherven van Badorf aardewerk, zowel langs de Alm, als op de Dussense stroomrug. Vanaf de elfde eeuw herkennen we de bewoningsterreinen aan scherven van het gele aardewerk met bruine beschildering, de zgn. Pingsdorf waar.